

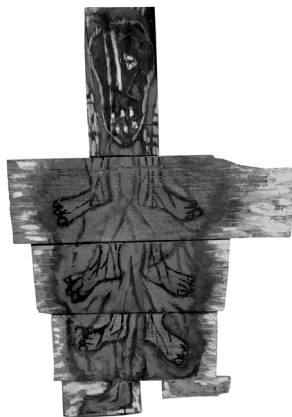
GEBEI SÁNDOR

II. RÁKÓCZI FERENC VISZONYA AZ ERDÉLYI FEJEDELEMSÉGHEZ

A Rákóczi-szabadságharc eseményei a kezdetektől fogva két szintéren, Magyarországon és „Erdélyországban” zajlottak. Mindkét országban megérték azok a társadalmi feltételek, amelyek a nyílt, fegyveres ellenálláshoz vezettek. Amíg Magyarországon a „magyar nemzet” = nemesség jogainak megnyirbálása miatti sérelmek játszották a főszerepet, addig Erdélyben a be nem fejezett török háború anyagi terhei, a lakosság kíméletlen adóztatása vezettek a passzív, majd az aktív ellenálláshoz. Az „amor et timor” módszerével dolgozó bécsi udvar a *Diploma Leopoldinum* kiadása után csak a „timor”-t, a megfélemlítést alkalmazta. A lipóti diplomában rögzített 400 ezer forintnyi háborús adóterher olykor elérte az 1 millió forintot is. Az embertelen adóztatás elől tömegessé vált a lakóhely elhagyása, a hegyekbe való menekülés, a kuruckodás vállalása. Vagyis útonállásból, tolvajlásból, rablásból tengették életüket a csoportokba verődött bujdosók.

Az életfeltételek lehetetlenné válására példaként idézhetjük Domokos Pál Péter, Magyarai András, Pál-Antal Sándor adatközléseit. Az egy porta után járó szolgáltatás drasztikusam megemelkedett egy évtized alatt. 1689-ben a vármegyék és százsz székek portaszáma még 2957 volt, 1698-ban már csak 2007. Az egy portára kivetett kvóta.¹

	búza	zab	széna	hús	bor
1687: 15 köből		20 köből	15 szekér	--	25 vödör
1697: 37		92	26	21,5 mázsa	--

„Csak az én személyem volt alkalmas a Házam és őseim iránti tisztelet okán arra, hogy egyesítse az egy akaraton lévők terveit és barátságot hozzon létre a külföldi keresztény fejedelmek között.”

(10 jobbágy alkotott 1 portát (kaput) állatállomány nélkül. Mértékegységek: 1 köböl = 64 pint, 1 pint = 2 icce, 1 icce = 0,75-08 liter; 1 magyar holdról begyűjtött szénamennyiség = 2 szekér; A székely székek ökörszám (= adókulcs) után rőták le adóikat. 4 ökor vagy 4 tehén számított egy adóegységnek.) 1700 májusában a székelysége még csak 13 ezer ft. adó hárult, 1702-ben Erdély 750 ezer ft. összadójából a székelységtől már 93.750 ft.-ot követeltek. Az ingyenmunkáról, szállítási kötelezettségről nem is szólva.² 1703 őszén Rabutin még 100 ezer rajnai ft-ot „vete reánk”.³

Az 1690-es években a tolvajokat, fegyveres rablókat a guberniumi körlevelek még „praedones”, „malefactores” megnevezésekkel illették, de az évtized végén már a rebellis vagy a közrendet felforgató („publice pacis turbulator”) szavak domináltak. A császári udvar Erdélyt a lázadók, engedetlenek tartományaként emlegette, és ennek megfelelően kezelte. A gubernium tiltakozott az efféle megbélyegzés ellen, és pl. a Bécsbe indított Bethlen Miklós erdélyi követet többek között arra utasította, – az 1695. november 10-i instrukció 20. pontjában – hogy az országra vonatkozó igazságtalan, sértő és elmarasztaló véleményt hatástalanítsa.⁴

Rákóczi seregének gyors sikerei 1703-ban, csapatainak előnyomulása a Partiumban jeladás volt az erdélyi rebellisek, kurucok bátrabb akcióihoz. A kuruckodás megfékezésére, illetve a Rákóczi seregével való egyesülés megakadályozására „[Johann Ludwig] Rabutin császári főparancsnok Szebenből Pekri Lőrinc gróftól küldte ki a nemesi felkelés kihirdetése céljával, Mikes Mihály gróf pedig a székelyek összegyűjtésére kapott parancsot. De hadaim parancsom, sőt tudtom nélkül mindenfelé portyáztak, elfogták ezt a két főurat, mielőtt végrehajthatták volna Rabutin parancsait.” A foglyokat, Pekrit Tokajba, Mikest Miskolcra hozták. Pekri egyáltalán nem nyerte el Rákóczi tetszését, mert – ahogyan Emlékirataiban megjegyzi – „elhagyta Kálvin tanát, áruba bocsátotta vallását, hogy elnyerje a németek kegyét, ... az én időmben megint első vallását gyakorolta”.⁵

Hogy mégis Rákóczi a szolgálatába fogadta, annak a Bercsényi–Pekri-sógor-ság volt az oka. A „fejedelem nélküli fejedelemség” jövőjének ügye aktuális a kuruc sikerek után, (bonchidai győzelem (1703. nov. 10.), Kővár megadása, Gyulafehérvár elfoglalása) és több meghatározó erdélyi személyiség (ifj. Teleki Mihály, Thoroczkay István, Pekri Lőrinc, Mikes Mihály, Sándor János, Száva Mihály és a Thököly-emigrációból hazatért Gúthi István stb.) Rákóczihoz való csatlakozása után vált.⁶ Halaszthatatlan viszont akkor lett, amikor a hadvezetés nélküli felkelők a holdvilági csatában súlyos vereséget szenvedtek (1704. jan. 28.). Inkább „holdvilági mézszárlás volt ez, mert harc nem volt” – állítja Bethlen Miklós kancellár memoárjában. 1500 székely levágva, Udvarhelyszék felégetve, elpusztítva.⁷ Bebizonyosodott, hogy nemcsak Magyarországon, de Erdélyországban is vezérre van szükség. Valószínű, hogy Rákóczi erdélyi fejedelemmé választásának ötlete Torda, Kolozs és Doboka vármegyék követeitől származik. Ők minden erdélyi lakos nevében terjesztették Rákóczi elé szándékukat 1704. június 3-án a solti táborban.⁸

Az erdélyi közállapotok normalizálásának egyetlen feltétele, hogy Rákóczi a fejedelemösök példáját követi és a felkínált fejedelemséget nem utasítja el – mondták a követek. Mint felkért fejedelemjelölt hirdessen országgyűlést, ahol választása is végbemegy. Az egyszerű követek ajánlatán Rákóczi még gondolkodott, vonakodását az erdélyi főemberek Pekri Lőrinc és Mikes Mihály székely generálisok buzdító szavai oldották fel, és júl. 5-re Gyulafehérvárra országgyű-

lésbe hívta a három nemzet képviselőit. A meghívókat június közepén küldték szét az országban. Tették ezt annak ellenére, a Rabutin által Szebenbe rendelt gubernium vagyonszétosztással fenyegette meg a Gyulafehérváron megjelenőket.

„Patens ad comitatus sedesque civitates et oppida taxalia die 24 Junii [1704]

Úgy halljuk, hogy Rákóczi uramnak mind privatus személyekhez, mind pedig az communitiesokhoz, úgy mint vármegyékhez, székely és szász székekhez s taksás városokhoz levele érkezett, melyben arról ír, hogy mindenen egyben gyűljenek Gyula Fehérvárra ad 5 Julii és hogy más országgyűlést celebráljanak; ezért mindeneknek, mind privatus személyeknek s mind felyebb említett communitiesoknak vigore praesentim autoritate guberniali parancsoljuk igen serio, minthogy senkinek is ő felségétől nem engedtetett ez hazában, hogy országgyűlését promulgálhasson, az guberniumon kívül, hogy senki is, se sub privato, se sub publico communitatis nomine az Rákóczi uram levelére oda az hova kívánja gyűlésben menni ne praesumálja, mert valaki elmegyén, hitesse el magával, hogy publicáltatik mint ő felsége rebellise és minden bonuma vagy confiscáltatik, vagy teljességgel elpusztítottatik.”⁹

A páteneknek nem volt foganatja, főleg azért, mert Rabutin a szász városokba zsúfolt közel 9000 katonáját nem mobilizálta Gyulafehérvár ellen. Tétlenül nézte, hogy az erdélyi diaeta Pekri javaslata alapján élt a szabad fejedelemválasztás jogával.¹⁰ Az electio libera jogi alapozását ifj. Apafi Mihály törvénytelen lépésével magyarították, azzal tudniillik, hogy az ötéves gyermekként megválasztott fejedelem 20 éves korában, amikor át kellett volna vennie a fejedelmi hatalmat, megszegte esküjét, lemondott fejedelmi címéről, behódolt Lipót császárnak. Birodalmi grófságra cserélte hazáját, császári védelem és évi kegydíj fejében még a török szultántól kapott szokásos beiktatási, ceremoniális kellékeket is kiszolgáltatta.¹¹ Rákóczit júl. 8-án Pekri Lőrinc indítványára egyhangúlag, nagy lelkesedéssel, de távollétében, erdélyi fejedelemmé választották.¹² A fejedelmi diplomát a Mikes Mihály háromszéki főkapitány és Lázár Ferenc csíki főkirálybíró vezette erdélyi küldöttség vitte Rákóczihoz, egyúttal kérték, hogy minél hamarabb foglalja el a fejedelmi székét.

Feltétlenül szóba kell hoznunk Rákóczi fejedelemmé választásával kapcsolatos és a tudományos életünkben többször is meghivatkozott, elfogadott sommás véleményt. A régmúltban Rugonfalvi Kiss István, debreceni professzor, Szekfű Gyula munkásságának ádáz kritikusa, úgy vélekedett, hogy Rákóczit nem „a tönkrement, gyámoltalan ország uralma csábította, hanem azon szerződés, illetőleg az osnabrücker béke azon pontja, mely szerint a svéd és francia királyok I. Rákóczi György utódainak megválasztásuk esetén biztosították az erdélyi fejedelemséget.”¹³

A közelmúltban R. Várkonyi Ágnes a vesztfáliai békerendszer 350. évfordulója tiszteletére rendezett kiállítás megnyitó beszédében (1998. október 26-án) a vesztfáliai béke Erdélyre vonatkozó passzusából az alábbi gondolatsort bontotta ki.:

„Magyarországnak vajon mennyiben volt helye a vesztfáliai béke asztalánál? A békét egyfelől a Királyi Magyarország uralkodója, a magyar király egyben német-római császár és az ausztriai örökös tartományok ura kötötte meg. Másfelől az Erdélyi Fejedelemséget, mint Svédország és Franciaország szövetségesét, belefoglalták a békébe. Ez többet is jelentett, mint a különben oszmán érdekszférában élő Erdély önállóságának elismerését a nyugati világban. Stabilizáló tényezőnek tekintették.”¹⁴

Legújabbán Hámori Nagy Zsuzsanna a HUN-REN tudományos munkatársa foglalkozott a kérdéssel, aki tulajdonképpen az R. Várkonyi Ágnes professzor asszony nyomvonalán haladva annak álláspontját erősítette meg az általános béke előzményeinek részletezése után. „A nagy fejedelemmel [Bethlen Gáborral – G. S.] összehasonlításban elmondható, hogy a harmincéves háborúban a kitörése óta harcoló Rákóczi sokat átvett elődje diplomáciai gyakorlatából: egyszerre több irányít figyelembe véve a franciákkal és a császárral párhuzamosan folytatta a tárgyalásokat, és a kínálkozó lehetőségeket kihasználva Erdély érdekeit végül mindkét féllel szemben sikeresen érvényesítette. A tettetés művészetét is elsajátította.”¹⁵

Ha a forrás szövegét alaposabban szemügyre vesszük, azt kell mondanunk, hogy az említett történészek értékelése elfogultnak látszik. Erdély európai szerepének, stabilizáló tényezőként való láttatását túlzónak, problematikusnak gondolom. A békeokmány XVII. art. (Wer in diesem Frieden begriffen) 10., és 11. alpontjában utolsó helyen említve a „Fürst in Siebenbürgen”.

[Art. XVII, 10] *Wer in diesem Frieden begriffen.*

(Ki foglaltatik be ezen békébe? – A császár és szövetségesei részéről)

Und sollen in gegenwärtigem Friedensschlusse begriffen seyn / von Seitten deß Allerdurchleuchtigsten Käysers / alle dero Mayestät Bundsverwandte vnd Zugethane/ insonderheit der Catholische König / das Hauß Oesterreich / deß Heil. Römischen Reichs Churfürsten / Fürsten / vnd vnter denen auch der Hertzog in Saphoyen/ vnnnd die andern Stände / die freye ohnmittelbare ReichsRitterschafft / vnd AnseeStätte / mit eingeschlossen: der König in Engellandt / wie auch der König vnd Cron Dennemarck / Norwegen / sampt angehörigen Provinzien: wie auch das Hertzogthumb Schleißwig / der König in Polen/ der Hertzog in Lothringen / vnd alle Fürsten vnd Republicen durch Italien / die vereinigte Niderlanden / auch Eydgenossische Schweitzer vnd Bündtner / *der Fürst in Siebenbürgen.*

[Art. XVII, 11] (Svédország királynője és a Svéd Korona, valamint szövetségesei, továbbá Francia Király részéről)

An Seitten der Durchläuchtigsten Königin vnnnd Cron Schweden alle dero Bundsverwandte vnnnd Angehörige / insonderheit der Aller Christlichste König in Franckreich/ wie auch Chur-Fürsten / vnd Stände / die Freye ReichsRitterschafften / vnnnd AnseeStätte mit eingeschlossen: Wie auch der König in Engellandt/ König vnnnd Cronen Dennemarck vnnnd Norwegen/ sampt angehörigen Provinzien/ das Hertzogthumb Schleißwig: der König in Polen/ König vnd Cron Portugall / der Großfürst in der Moscau / die Herrschafft Venedig / das vereinigte Niderlandt / die Schweitzer / Bündtner / *der Fürst in Siebenbürgen.*¹⁶

A fejedelem (Fürst in Siebenbürgen) említése az idézett articulus utolsó helyein, továbbá az, hogy mindkét tömb befogadta társnak az erdélyi fejedelmet, már önmagában is jelzés értékű, de – meglátásom szerint – még inkább árulkodóbb az a tény, hogy kizárólag csak „az erdélyi fejedelem” megnevezéssel éltek a békeszerződő felek. Talány: kire vonatkoztatták? I. Rákóczi Györgyre, aki tevőlegesen részt vett a harci cselekményekben, de 1643-ban, ill. 1645-ben szeparatív megállapodást kötött külön-külön a franciákkal, a svédekkel, a császárral, ám az általános, örök időkre szóló békeszerződés idején már nem élt.

Vajon minden erdélyi fejedelemre érvényes volt ez a homályos megfogalmazás? Aligha, hiszen a békeszerződés más helyein az egyértelműsítő, félre nem magyarázható diplomáciai fogalmakat alkalmazták. Erdélyre vonatkoztatva nem a „Fürstentum” formulát iktatták be a végleges szövegbe, de a „Fürst dessen succesores”, vagy éppen a többes számú (alle Fürsten) alak sem bukkan fel a békeokmányban, pedig ezekkel az precíz államjogi meghatározásokkal operáltak a tárgyaló felek. A mindenkori aktuális „Fürst” megjelölés pedig egyáltalán nem jelentette a Rákócziak számára a kizárólagosságot. Úgy gondolom, hogyha valóban fontos külpolitikai tényezőnek számított volna ekkor az Erdélyi Fejedelemség Európában, akkor ilyen homályos, csak jogászkodásra alapot nyújtó fogalomhasználatlaltal nem dolgoztak volna a békecsinálók.

A háromkötetes Erdély történetében (a II. kötetben) olvasható Péter Katalin neves történész értékelését viszont realizisztikusabb álláspontnak fogadom el, mert I. Rákóczi Györgyöt „a magyarországi megállapodás létrejötte után [1647. országgyűlési végzések – G. S.] ... már csak az foglalkoztatja, hogy országa [Erdélyország – G. S.] bekerüljön az újkori Európa anyakönyvébe, a vesztfáliai béke aláírói mellett felsorolt hatalmak közé.”¹⁷ Törekvését siker koronázta, az „újkori Európa anyakönyvébe” valóban bekerült Erdély, igaz, hogy csak az „Öreg” Rákóczi György halála után. Az viszont már más kérdés, hogy milyen formában realizálódott ez az anyakönyvi bejegyzés? A fentiek alapján ismételten úgy vélem, hogy II. Rákóczi Ferencet az osnabrücki békével összekapcsolni erőltetett próbálkozás, annak dacára, hogy Rákóczi maga is emlegette a dédapa nemzetközi sikerét.

Visszakanyarodva a kronológiai mederbe: Ipolyságon ünnepélyesen átvette a megválasztását igazoló oklevelet az erdélyi küldöttségtől, máris *princeps Transylvaniae*-ként tituláltatta magát. Magától értetődő, hogy Bécsben megrökönyödve fogadták Rákóczi merészségét, hiszen Erdélyben országgyűlést tartani kizárólag a király jóváhagyásával volt szabad meghirdetni, a fejedelemválasztásról már nem is beszélve. Az 1699-es karlócai békében a szultán feladta az Erdélyhez fűződő eddigi jogait – hangoztatta a bécsi udvar – tehát a császár- király a magyar királyság jogán Erdélyt a Magyar Királyság országrészének tekintheti, nem kizárva a majdani fejedelemválasztást sem az 1691-ben életre hívott gubernium helyébe.¹⁸

Lipót császár – magyar király és fiörökösei (I. József, III. Károly) „Magyarországot is, Erdélyországot” is, „fegyverrel és vérrel” visszaszerzett országnak, „újszerzeménynek” (neoacquisita) nyilvánították. Annak ellenére, hogy a magyarországi Neoacquistica Comissio működését megszüntette 1709-ben, Bécs újra élesztette Erdélyben Neoacquistica [Sub]Commissio formában az 1716–1718. évi győztes oszmán háború után (1719–1745).¹⁹

A karlócai béke szilárd jogalapot teremtett I. Lipót császár- király politikai kurzusának, hiszen a de jure állapot (a magyar király soha nem mondott le Erdélyről) és a de facto állapot (a török befolyás felszámolása) egy kézben összpontosult. Rákóczi önkényes titulus használata kapcsán George Stepney mediátor, az angol bécsi követ arról informálta Londont, hogy a Gyöngyösön újraindított fegyverszüneti tárgyalások (1704. aug. 28. – szept. 12.) zátonyra futhatnak, „mert [Rákóczit] az erdélyi rendek vagy azok jó része, fejedelmükké választották. A leveleket, amelyek tőle érkeznek, máris mint Transylvaniae princeps írja alá, mintha elhatározta volna, hogy mindenképpen megtartja ezt a rangját, [...]”²⁰

Okkal feltételezhető, hogy Rákóczi már ekkor „legitim” erdélyi fejedelemnek tekintette magát, beiktatását (inauguratio) egyelőre nem sürgette, mivel a 65 éves I. Lipót császár- király 1705. május 5-i halála új perspektívát nyújtott a megbékéléshez. Bercsényi Miklós főgenerális ellenkezőleg, türelmetlenül sürgette Rákóczit a kínálkozó lehetőség megragadására. „... íme, interregnumot mutatott az Isten” – írta Rákóczinak. Semmi semmiképpen nem akadályozhatja meg az interregnum deklarációját: „dummodo innotescat interregni declaratio, így Nagyságod s hazánk követjeinek megnyílik útja minden udvarnál”.²¹ Elsősorban a szabad királyválasztás jogával szükséges élni az interregnum idején, hiszen I. József, Lipót fia, akit magyar királynak kreáltak az 1687-es pozsonyi diaetán, illegitim uralkodó.

Rákóczi ezt a nagyon fontos ügyet a nemzet egészével akarta tisztázni, ezért országos gyűlést hívott össze Rákosmezőre, amit kényszerűségből Szécsénybe tettek át. A szeptember 12-én megnyitott országos gyűlésen 1 megyés püspök, 5 címzetes püspök, 25 vármegye, hajdúk, jászok-kunok és városok (pl. a bányavárosok) képviselői jelentek meg, az 1687. évi diaeta főszereplői (primásérssek, nádor, országbíró, horvát bán) érthető módon távol maradtak. „I. József király”, hogy békés szándékát kifejezze, Széchényi Pál kalocsai érseket, Szirmay István királyi tanácsost küldte az „engedetlenség” tanácskozására. Mivel az országgyűlés összehívásának és lebonyolításának mind tartalmi, mind formai elemei hiányoztak, ezért a szécsényi gyűlést, „összejövotelt” conventus generalisként rögzítették. Az ex lex állapotot a lengyel példával, a konföderáció létesítésével, azaz Magyarország évszázados szabadságjogainak helyreállítására szövetkezett társadalmi szövetséggel hidalták át.²²

A konföderáció megalakításának okai között hangsúlyosan az ország „Szabadságától való megfosztása” került hangsúlyozásra, egyelőre Erdély említése nélkül.²³ A szécsényi conventus generalis (országos, általános gyűlés) diaetaként viselkedve articulusokat alkotott, Rákóczi magyarországi titulását „*Confoederatorum et pro Patria militantium Hungarorum Dux*” (vezér, vezérlő) formában állapította meg. Így kapcsolódott össze és honosodott meg a dux – princeps latin kifejezések magyar összevont fordítása vezér(lő)-fejedelemmé.²⁴ A szécsényi végzések 11. cikkelye Rákóczi erdélyi fejedelemségbe való beiktatását érintette, de előbb az erdélyieket kellett megnyerni a konföderáció ügyében. 1705. okt. 3-i dátummal állították ki a konföderáció Erdélybe indított delegációjának megbízólevelét, amely alapján Barkóczy Ferenc generális, Pethes András ansariai püspök és Galambos Ferenc szenátor a magyarországi konföderációhoz való csatlakozásra invitálta Erdélyt.²⁵

Alighogy széteszlott a szécsényi conventus az illegitimnek mondott I. József király” és rebellis országa a „Magyar Rómában” (Nagyszombatban) ismétetlen nekilátott az eleve zsákutcába vezető tárgyalásoknak. A Bercsényi-féle javaslat, az interregnum deklarációja Szécsényben nem történt meg, ám Rákóczi fejedelmi székbe ültetését megvalósíthatónak gondolták. Az ünnepélyes aktust (inauguráció) a zsidói kudarc akadályozta meg (1705. nov. 11.), a fejedelem és másik országának egymásra találása a bizonytalan jövőbe csúszott át.

Zsidó utáni hónapokban, 1706 januárjában, februárjában Görgény, Déva is Rabutin előtt hódolt, a kurucság Északnyugat-Erdélybe szorult vissza. Rákóczi választott fejedelem, hogy az erdélyieket megnyugtassa, a Nagyszombatban zajló tárgyalásokra erdélyi követeket is delegált: Pekri Lőrincet, Mikes Mihályt, Ifj. Teleki Mihályt, Kemény Simont, Rhédey Pált.²⁶ Rákóczi kihívó merészségét ter-

mészetesen a császár-királyi meghatalmazottak kategorikusan visszautasították. Ettől a „diplomáciai incidenstől” kezdve az önálló Erdélyi Fejedelemség restaurálásának a szándéka áthidalhatatlan ellentétet okozott a tárgyaló feleknél.

Az elvi probléma még inkább kiéleződött az erdélyi rendek diaetáján, a máramarosi Huszton. Az 1706. március 8–20. között ülésező országgyűlés végérvényesen Rákóczi mellett kötelezte el magát, Magyarországgal létesítendő konföderációról (államok közötti konföderációról) határozott és kimondták Erdély elszakadását a Habsburg-háztól. I. József királyságát nem az 1687. évi pozsonyi diaetán történő koronázása miatt utasították el, hanem az erdélyi alkotmány megsértése okán. Választására nem került sor, nem tett esküt az országnak, az ország sem fogadott hűséget neki. Hangsúlyozták, hogy a két ország „igaz szövetségben” marad a jövőben is. Megfogadták, hogy a megkezdett harc mind a két fél közös ügye, ezért egymás nélkül nem kötnek békét.

Az országgyűlés végzése: [...] „Negyedszer. Nyilván való lévén, hogy az erdélyi ház austriai regimentül való elszakadása mind a’ két hazának boldogulására szükséges, ahoz képpest, ha szintén a’ magyar országi statussok részéről békeségre menne is a’ dologh, mind az által a’ se legyen máskint, hanem ha amannak egész minden szabadsága meg adattatik, ...”²⁷ (Az erdélyi – magyar „állam-szövetséget” 1707-ben mindkét fél ratifikálta.)

A nagyszombati tárgyalásokon részt vevő angol és hollandi mediátorok érzékelték a szituáció tarthatatlanságát, igyekeztek a „választott erdélyi fejedelem” országigényét hatástalanítani. Stepney és Bruyninx Rákóczit győzködtek arról, hogy Erdélyről mondjon le, inkább keressen magának a császár birodalmában valamilyen Erdéllyel egyenértékű hercegséget. Rákóczi mereven elzárkózott a közbenjárók ajánlatától, a felesége kérése sem hatott rá. Úgy érvelt, hogy nem az egyéni dicsőség miatt, hanem az Ausztriai Ház igájának a lerázásáért, a törvényesség helyreállításáért fogott fegyvert Magyarországon is, Erdélyben is.

Stepney az 1706. július 13-i jelentéséből tudjuk ugyancsak, hogy Johann Wenzel Wratislaw, a császári főmegbízott magánemberként próbálkozott Rákóczinál, hogy az Erdélyhez való ragaszkodását adja fel. Az éles szóváltás végén Wratislaw dühösen kijelentette: „ha Ófelsége a Császár kénytelen volna az erdélyieknek a szabad választást engedélyezni, biztosra veheti a herceg, hogy Ófelsége előbb engedné erre a méltóságra jutni Magyarország vagy Erdély legutolsó alattvalóját, mint őt.”²⁸ Stepney a július 20-án kelt, Londonba továbbított levelében már a bécsi udvar kikezdhethetetlen álláspontjáról tudósított. „Valójában pedig az igazi maxima, amelyre jelenlegi igényüket építik (a bécsiek – G. S.), Hobbes elve, miszerint minden jog a hatalmon alapszik.”²⁹ Bécs eltökélt célja: „Megtartani Erdélyt a karlovici béke alapján, ugyanabban az állapotában, amibe akkor került; s lemondani a magyarokat e tartományra irányuló minden igényükről [...]”³⁰

Rákóczi is makacsul ragaszkodott a saját fejedelmi legitimitásához. Az emigrációban írt Vallomásokban sem változott véleménye. „Csak az én személyem volt alkalmas a Házam és őseim iránti tisztelet okán arra, hogy egyesítse az egy akaraton lévők terveit és barátságot hozzon létre a külföldi keresztény fejedelmek között.”³¹ A törvényesség betartásáért szigorúan ragaszkodó Rákóczi az Erdélyi Fejedelemséget az erdélyi alkotmányosságnak megfelelően kívánta birtokba venni. Ezért a *propositio* – a „rendek” *conditio-i* – *hitlevél* – *beiktatás* hagyományos jogi úton lépett a princeps electus Transylvaniae helyzetből a valóságos princeps (receptus) Transylvaniae státusba. Beiktatása 1707. április 5-én, a marosvásárhelyi diaeta első napján ünnepélyes külsőségek közepette történt.³²

Rákóczi még két hetet sem töltött új országában, Marosvásárhelyet elhagyva a Borsod vármegyei „ad campus Ónod” meghirdetett conventus generalisra sietett. Az országos gyűlés, a huszti diaeta példáját követte, szintén detronizálta a Habsburg-házat, de a királyválasztás ügyét ezúttal sem vette napirendjére. Vajon kit lehetett volna magyar királyságra jelölni akkor, amikor a franciák sorozatos vereségeket szenvedtek el a spanyol örökösödési háborúban, a lengyel területeken zajló svéd–orosz háború eszkalálódása Rákóczi lengyel királyjelöltségét adta át a múltnak? Egyre világosabbá lett, hogy a magyar szabadságharc ügye Európában egy periférikus epizóddá fokozódott le, céljainak megmentéséhez külpolitikai szövetséges kell.

Az elszigeteltség megszüntetéséért indított katonai próbálkozások (Trencsén – 1708, Romhány – 1710)³³ nem hozták meg a remélt sikert. A Siegbert Heister magyarországi császári főparancsnokot váltó Pálffy János császári tábornagy, horvát bán erélyesebben, de hozzáértőbben fogott Magyarország lecsendesítéséhez. Igaz, hogy ebben közrejátszott az a tény is, hogy Pálffy a nyugati hadszíntérről Magyarországra átvezényelt császári csapatokkal nyomasztó fölénybe került a Rákóczi mellett kitartó seregmegmaradványokkal szemben. Ráadásul az 1709–1710. évi pestisjárvány tovább súlyosbította a katonai balsikerek következményeit, már nem maradt kivel s mivel háborúzni.

Cserei Mihály krónikájában ezt olvashatjuk: „Magyarországban a palatinus városokként, falunként hiteles emberek által felcirkáltatván, mennyi emberek estenek el ebben a revolútióban, úgy találatott, hogy pestisben holtanak meg háromszáz és tíz ezeren, fegyver miatt pedig nyolcvanöt ezeren. Erdélyben még ugyan senki számban nem vette, mivel az pestis mai napig is meg nem szűnt, de gondolom, nincs héja a százezernek kik eddig a pestisben megholtanak...”³⁴

1710 ősz végére a szabadságharc az 1703. év kiinduló körzetébe szorult vissza. Rákóczi dilemmája: „...mi helyesebb a haza érdekében: ha a fegyverszünet végével bezárkózom munkácsi váramba, vagy ha átmegyek Lengyelországba, hogy a nevezett fejedelemmel [I. Péter orosz cárral] tárgyaljak?”³⁵ Lengyelországba távozása előtt az erdélyi kérdést ekkor is a magyarországitól különválasztva óhajtotta rendezni. Hajlandó volt az erdélyi rendeket hűségesküjük alól felmenteni, amit az erdélyi küldöttek nem fogadtak el. A magyarországi konföderátusokhoz hasonlóan, ők is a külföldi segítségserzésre biztatták princepsüket. Bercsényi magabiztos fellépése is szerepet játszott abban, hogy Rákóczi 1711. február 21-én végleg elhagyta az országot, Bercsényihez csatlakozott, aki már 1710 novemberében lengyel területen tartózkodott, hogy a cári képviselőket meggyőzze a katonai támogatásról.³⁶ Bercsényi hatására Rákóczi meggyőződéssel hitt abban, hogy csak ideiglenesen fordít hátat az országnak, felszabadítóként visszatérhet még hazájába.

Várakozásában keserűen csalódnia kellett, hiszen I. Péter cár a poltavai (1709) győzelem után inkább megbocsátott korábbi támogatottjának, a lengyel királyi trónról elzavart II. Erős Ágostnak, minthogy forszírozta volna a Rákóczival megkötött 1707-es varsói szövetséget. A választott vezetőit nélkülöző magyar konföderáció ideiglenes vezetőjének, Károlyi Sándornak a realitás (megegyezés) és illúzió (a hadakozás folytatása) alternatíva közül választania kellett. A morálisan is megroppant kuruc hadsereg napról napra erősödő békevágya minden külpolitikai kombinációt felülírt. Rákóczi dux-princeps „varázsa”, harcra buzdító, meggyőző érvelései a távolból már nem hatottak. A magukra maradt konföderátusok az

egyetlen észszerű megoldást választották, a kiegyezést. Egyetlen racionális döntés volt ez a kényszerhelyzetbe jutott Magyar- és Erdélyországnak.

Rákóczi reakciója a szatmári pontokra közismert, de a jog betűjéhez mereven ragaszkodó „vezérlőnek” néhány történelmi tanulság elkerülte a figyelmét. Emlekezzünk csak! ifj. Apafi Mihály helyett miért is volt szabad fejedelmet választania az erdélyieknek? Miért volt jogszerű Rákóczi megválasztása szerintük? Mert az ifj. Apafi *princeps electus* megszegte az esküjét, lemondott az „ország” engedélye nélkül a fejedelmi címéről, önkényesen behódolt Lipót császárnak. Ezzel ellentétben Rákóczi soha nem mondott le a fejedelemségéről, „Erdélyországnak” adott esküjét élete végéig megtartotta, ellenben az országa hagyta cserben. A szükség- és kényszerhelyzetben hozott döntését, a szatmári pacificatiót (= békességet, hivatalosan: *Puncta Pacificationis*³⁷) nem tudta és nem is akarta acceptálni élete végéig. De ezen túlmenően az erdélyi fejedelmi ősök példájából is levonhatott volna bizonyos következtetést. Eszébe idézte a dédapa, I. Rákóczi György vívmányát, de az 1647/20.tc. 12.§-ban foglalt III. Ferdinánd császár-királyi adomány szövegét félre értelmezte. „[...] Ó szent felségének oklevele értelmében. Szathmár- és Szabolcs megyéknek a birtokában éltük fogyatáig bent maradhasanak úgy, a mint köztük [György és Zsigmond fiaik – G. S.] a fejedelem rendelkezett; haláluk után pedig mindaddig, a mig Erdély fejedelmei az ő utódjaik közül lesznek [kiemelés tőlem – G. S.] tarthassák meg Szatmár várát az ő fekvőségeivel, nevezetesen pedig Szatmár és Némethi mezővárosokkal [...]”³⁸

A privilégium megsemmisült a nagyapa, II. Rákóczi György szerencsétlen lengyelországi hadjárata, Várad török kézre jutása után. Megszakadt a Rákóczi-ház uralma Erdélyben (Rhédey Ferenc, Barcsai Ákos, Kemény János, I. Apafi Mihály valóságos fejedelmek). Arról nem is beszélve, hogy II. Rákóczi György hiába választtatta meg fiát I. Ferencet fejedelemnek 1652-ben, mert soha nem nyerhette el a receptus (beiktatott) princeps tisztséget az I. Lipót császár-király elleni főúri összeesküvésben való részvétele miatt. Ilyen jogtörténeti előzményeket figyelmen kívül hagyva egy francia segítséggel támogatott királyellenes összeesküvést tervező főúr (I. Lipót jóvoltából birodalmi herceg, Sáros vármegyei főispán) hogyan képzelhette a félévszázaddal korábbi Rákóczi-éra feltámasztását Erdélyben? A hagyományos erdélyi alkotmány (szabad fejedelem választás – beiktatás) érvényesítése az új politikai körülmények között már nem érvényesülhetett.³⁹ Ezt a szituációt a nagyságos fejedelem képtelen volt reálisan kezelni, Rodostóban éltette tovább „az erdélyi fejedelmi udvart”.

■ JEGYZETEK

1. Magyar András: *A Rákóczi-szabadságharc társadalmi feltételeinek kialakulása*. In: Köpeczi Béla – Hopp Lajos – R. Várkonyi Ágnes (szerk.): *Rákóczi-tanulmányok*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1980. 64. (A továbbiakban Magyar 1980)
2. Domokos Pál Péter: *Háromszék és Csíkszék adóügyi összeírása 1. rész (1703)* Agrártörténeti Szemle 1977/1–2. sz. 434–509.; *Uő: Háromszék és Csíkszék adóügyi összeírása. II rész (1703)*. Agrártörténeti Szemle 1978/1–2. sz. 198–282.; Pál-Antal Sándor (szerk.): *Székely székek a 18. században 4. Háromszék 1701–1722 között – Erdély emlékezete*. Marosvásárhely, 2011. 15.; *A 18. század későbbi évtizedeire lásd még: Pál-Antal Sándor: Néppességi viszonyok a Székelyföldön a 18. század elején*. Erdélyi Múzeum 2012/2. sz. 1–19.
3. *Bethlen Miklós élete leírása magától*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1980. 958. (A továbbiakban Bethlen élete)
4. Közli és idézi Magyar 1980. 75.
5. Rákóczi Ferenc: *Emlékiratok*. (A szerkesztés és a jegyzetek Hopp Lajos munkája. Vas István fordítása). Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1979. 249. (A továbbiakban Rákóczi Emlékiratok)

6. Szádeczky Lajos: *A Rákóczi forradalom Erdélyben*. Erdélyi Múzeum 1900. 565–568. <http://web.archive.org/web/20181221100156/http://erdelyimuzeumfolyoirat.adatbank.transindex.ro/>
7. Bethlen élete 965.
8. Márki Sándor: *II. Rákóczi Ferenc (1676–1735)*. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1907. I. kötet, VI. fejezet. – <https://mek.oszk.hu/05800/05832/html/1kotet/06.htm#d1e9389>
9. Közli R. Kiss István: *Adatok II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemmé választásához*. In: Magyar Történelmi Tár, Bp., 1906. 8.
10. Rákóczi, *Emlékiratok*. 268., R. Várkonyi Ágnes: *Erdélyi változások ... 1660–1711*. (Nemzet és emlékezet) Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1984. 224–226. (R. Várkonyi, 1984.)
11. Lásd a részleteket: Jakab Elek: *Az utolsó Apafi: történelmi tanulmány*. In: Magyar Történelmi Tár Bp., 1875.
12. Rákóczi Emlékiratok. 267–268.
13. R. Kiss István: *II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelemmé választása*. Századok 1906. 1. füzet 11.
14. R. Várkonyi Ágnes ünnepi beszédéből: <https://epa.oszk.hu/00000/00018/00007/pdf/kronika.pdf> Hadtörténelmi Közlemények 1998/4. (Krónika)
15. Hámori Nagy Zsuzsanna: *Vesztfália: emlékezés vagy feledés?* Világtörténet 2012/1–2. 4., 13.
16. Westfälischer Friede – Vertrag von Osnabrück – Wikisource – forrásközlés (letöltve: 2025. 05. 11.)
17. Péter Katalin: *A fejedelemség virágkora c. fejezetben*. In: *Erdély története 1606-tól 1830-ig*. II. Akadémiai Kiadó, Bp., 1986. 709–710.
18. Bíró Vencel: *Erdély története*. Kvár, 1944. 79. Lásd még Sándor József: *Erdély Magyarország kiegészítő része*. Budapesti Szemle Új folyam II. (Szerkesztik és kiadják: Csengery Antal és Lónyay Menyhért) Pest, 1865. 321–377.
19. Részletesen Trócsányi Zsolt: *Habsburg-politika és Habsburg-kormányzat Erdélyben 1690–1740*. Akadémiai Kiadó, Bp., 145–150.
20. G. Stepney R. Harleynek. (1704. október 6.) *Észrevételek a magyarországi ügyekről*. In: *Rákóczi tükrök 2*. Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról. (A kötet anyagát felkutatta, válogatta, szerkesztette Köpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes) Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1973. 29–30. (A továbbiakban Rákóczi tükrök 2.)
21. Archivum Rákócziánum. IV/I. *Székesi gróf Bercsényi Miklós levelei Rákóczi fejedelemhez 1704–1712*. A Magyar Tud. Akadémia Könyvkiadója, Bp., 1875. 518.
22. Rákóczi Emlékiratok. 309–310., Thaly Kálmán: *Instrumentum Confoederationis inclitorum Regni Hungariae Statuum et Ordinum pro Libertate confoederatorum*. Századok 1870. 337–348. (A továbbiakban Thaly Instrumentum)
23. Thaly Instrumentum. 337–338., Gebei Sándor: *Az 1704. évi lengyel konföderációk és a szécsényi konföderáció*. In: *Rákóczi állama Európában*. (Discussiones Neogradienses 9. kötete. Szerk.: Bagyinszki Istvánné, Balogh Zoltán) Salgótarján, 2006. 42–66., Mezey Barna: „Öszveszövetkeztetett Szövetségünknek kötele”. *Jogalkotás alkotmányos keretei a Rákóczi-szabadságharcban*. Gondolat, Bp., 2009. 79–81.
24. Gebei Sándor: *II. Rákóczi Ferenc titulusai (princeps – dux)*. In: *II. Rákóczi Ferenc és a Rzeczpospolita*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2013. 62–73.
25. Benda Kálmán, Maksay Ferenc et al. (szerk.): *Ráday Pál iratai I. k. 1703–1706*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1955. 388–389. (A továbbiakban Ráday iratai I.)
26. Ráday iratai I. 517–519.
27. Ráday iratai I. 531–532., R. Várkonyi 1984. 237–238.
28. Rákóczi Emlékiratok. 332., Rákóczi tükrök 2. 56.
29. Rákóczi tükrök 2. 58.
30. Rákóczi tükrök 2. 62.
31. Rákóczi Ferenc: *Vallomások*. (A szerkesztés és a jegyzetek Hopp Lajos munkája. Szepes Erika fordítása) Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1979. 92.
32. Rákóczi Emlékiratok. 353–355.; Rákóczi a „fejedelmi méltósággal” össze nem egyeztethető „Apafi hitlevelet” visszautasította, ezért az erdélyiek „megegyeztek abban, hogy őseim hitlevelét terjesztik elém...” – uo. 353.
33. Markó Árpád: *II Rákóczi Ferenc csatái*. Válogatott tanulmányok. (S.a.r.: Mészáros Kálmán) Bp., 2003. 162–256., 257–295.
34. Nagyajtai Cserei Mihály: *Erdély históriája, 1661–1711*. Pest, 1852. 474. Lásd még: Johannes Herczegh: *Pestis per Regnum Hungariae an. 1709. et 1710. grassantis cura...* Debrecini, 1711; Moriz Wertner: *Die Pest in Ungarn 1708–1711*. Deutsches Archiv für Geschichte der Medizin und Medizinische Geographie 3 (1880) No. 1. 51–64.; Faragó Tamás: *Adatok a pestisjárványok magyarországi történetéhez A máramarosi példa*. Korall 2007/4. (30. szám) 31–36. (egyik alfejezete az 1710. évi pestisről); Vekkerdi László: *Néhány adat az 1708–1713-as magyarországi és er-*

délyi pestisjárványról. (a neten: <https://adoc.pub/nehany-adat-az-as-magyarorszag-es-erdelyi-pestisjarvanyrol.html>)

35. Archivum Rákócziánium. I./VI. (Szerk.: Thaly Kálmán) – Székesi gróf Bercsényi Miklós levelei Rákóczi fejedelemhez 1704–1712. III. Bp., 1878. 691.

36. Gebei Sándor: „... nekem egyedül remésem az czár” Számíthatott-e II. Rákóczi Ferenc I. Péter orosz cár segítségére (1709–1711)? Századok 2012/4. sz. 823–852.

37. Pulay János: Szathmári békeség. In: Magyar Történelmi Emlékek. V. (Kiadja Szalay László) Pest, 1865. 183–506. Benne, a szathmári pacificatio szövege: „Mely pacificationak vagy megbékélésnek tenora így következik. A békeség punctumai.” 425–436. + záradék és aláírások 436–438.; R. Várkonyi Ágnes – Kis Domokos Dániel (Szerk.): A Rákóczi-szabadságharc (Nemzet és emlékezet) Osiris, Bp., 2004. Források, 272–277.

38. *Corpus Juris Hungarici*. (Szerk.: Márkus Dezső). Millenniumi Emlékiadás. 1608–1657. évi törvénycikkek. Franklin Társulat, Bp., 1900. 447.

39. Gebei Sándor: Az erdélyi fejedelmek legitimációjának kérdéséhez. In: Tanulmányok Erdély fejedelemiség kori történetéből. Az EKF Történelemtudományi Doktori Iskolájának kiadványai. Konferenciák, műhelybeszélgetések 6. (Szerk.: Ballabás Dániel, Borbély Zoltán) Líceum Kiadó, Eger, 2012. 37–52.

